

FACTSHEET: WAT IS DE ROMEINSE LIMES?

INLEIDING

De Romeinse Limes is de oude grens van het Romeinse Rijk en loopt van Engeland tot de Zwarte Zee. Het Rijk strekte zich op haar hoogtepunt, zo'n 2000 jaar geleden, uit van Noord-Engeland tot in het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Langs natuurlijke barrières, zoals rivieren en woestijnen, markeerden de Romeinen hun rijksgrenzen met forten en wachtposten. De Rijn vormde de noordgrens van het Romeinse Rijk en deze grens wordt sinds de 19de eeuw aangeduid met 'limes', Latijn voor 'grens'.

FUNCTIE VAN DE ROMEINSE LIMES

De Romeinse grensbeveiliging diende als verdediging, maar was niet zozeer bedoeld voor het tegenhouden van grote aanvallen. De grens was veel meer gericht op het snel overbrengen van berichten en als alarmeringssysteem bij gevaar van buitenaf. Bovendien was de Limes ook vooral een markering van het Romeinse economische gebied. Aan de grens werd handel gedreven tussen de verschillende volken uit het Europa van die tijd en was daardoor een plek waar verschillende culturen elkaar ontmoetten. De Limes moest de volkeren aan beide kanten van de grens laten zien dat hier het machtige Romeinse Rijk begon. De instrumenten van Rome's centrale macht, die overal langs de Limes aanwezig waren, zoals het leger, het geld, het schrift en de architectuur waren voor iedereen te begrijpen symbolen.

ONTSTAAN ROMEINSE LIMES

Tijdens de oorlogen in Gallië (58-51 voor Chr.) veroverde de Romeinse generaal Julius Caesar een groot deel van West-Europa, waarschijnlijk tot aan de Rijn, en voegde dit toe aan het Romeinse Rijk. Sindsdien beschouwden de Romeinen Nederland ten zuiden van de grote rivieren als deel van hun Imperium. Het Nederlandse rivierengebied was vanaf 19 voor Chr. uitvalsbasis voor de Romeinse veldtochten naar Germania ten noordoosten van de Rijn, die tot doel hadden dit gebied in te lijven bij het Romeinse Rijk. Hiervoor werden meerdere legioenen samengebracht in een groot kamp in Nijmegen.

Rond 12 voor Chr. werd op het Kops Plateau in Nijmegen een belangrijke commandopost voor de Romeinse legerleiding ingericht, mogelijk bedoeld als coördinatiepunt voor de veldtochten. Na zware nederlagen in het Germaanse gebied, waarbij drie legioenen onder aanvoering van de Romeinse generaal Publius Quinctilius Varus door de Germaanse stammen waren afgeslacht, veranderde de Romeinse strategie tegenover de Germanen geleidelijk van

offensief naar defensief. Uiteindelijk gaven de Romeinen hun pogingen om delen van Germanië aan het rijk toe te voegen helemaal op en werd de Rijn rond het midden van de eerste eeuw definitief de grens van het Romeinse Rijk. De aanleg van de Limes in Neder-Germanië startte rond 40 na Chr. Dit had waarschijnlijk te maken met het beveiligen van de transportroute richting Engeland, met het oog op de verovering van Engeland. Dit doel werd in 43 onder de Romeinse keizer Claudius bereikt. Het leger daar moest bevoorradad worden vanuit het vasteland en de meest geschikte route was de Nederlandse delta. In sommige delen van het Romeinse Rijk bleef de grens bestaan tot in de 6de eeuw.

NEDERGERMAANSE LIMES

Nergens anders is de Limes zo lang onafgebroken in gebruik geweest als in Neder-Germanië, het gebied tussen de Noordzee bij Katwijk en de Vinxtbach ten zuiden van Remagen. In de Romeinse tijd maakte deze zone deel uit van de Romeinse Provincie Germania Inferior (Neder-Germanië). Vandaar dat ook wel van de Nedergermaanse Limes gesproken wordt. De aanleg van de Nedergermaanse Limes startte vanaf 40 na Christus. Het Nederlandse deel van de Romeinse Limes loopt langs de Rijn door de provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland. De Limes beslaat in Nederland grofweg de zone Arnhem-Wijk bij Duurstede-Utrecht-Katwijk. Op sommige plekken heeft de grens bijna vier eeuwen bestaan, waardoor de ontwikkeling van het grenssysteem, van de militaire architectuur en van de fortificaties op enkele plaatsen door de eeuwen heen te volgen is.

Alle elementen van het verdedigingssysteem zijn direct in de zone langs de Rijn te vinden: legioenskampen, forten van de hulptroepen, wachttorens, maar ook vlootbases en het paleis van de keizerlijke gouverneur in Keulen.

HOE ZAG DE GRENS ERUIT?

De Rijn was de natuurlijke grens waarlangs het grenssysteem werd aangelegd. Een militaire weg verbond een aaneengesloten serie van ca. 30 forten en vermoedelijke tussenliggende wachttorens met elkaar.

Het Nedergermaanse deel van de Limes is nooit een lijngrens met aaneengesloten muren geweest. In plaats daarvan bestond de Limes uit forten (castella) en wachttorens die steeds zijn aangelegd op strategische plaatsen op de min of meer droge zuidelijke oeverwal van de Rijn, daar waar zijrivieren in de Rijn uitmondden. De legioensforten van de Limes lagen tussen en achter de castella. In Nederland is alleen in Nijmegen een legioensfort geweest. In het oostelijke rivierengebied lag het enige bekende castellum van Arnhem: Meinerswijk, even ten westen van het punt waar nu de IJssel van de Rijn aftakt.

In principe was de hele grenszone, met uitzondering van de stedelijke gebieden van Keulen, Xanten en Nijmegen, militair gebied. Deze grenszone met nederzettingen, boerderijen en ambachtelijke bedrijven diende de bevoorrading van de troepen. Een deel van het land werd ook door de soldaten zelf bewerkt. De ruggengraat van het limessysteem werd gevormd door de legioenskampen, bemand door legionairs, soldaten met Romeins burgerrecht. Daarnaast lagen op regelmatige afstanden kleinere forten (castella) en wachtposten, waar hulptroepen van meestal niet-Romeinse volkeren waren gestationeerd. Langs het Nederlandse deel van de

Limes lagen tussen 40 en 69/70 na Chr. naar het schijnt alleen hulptroepen; vooral infanterie-eenheden of soms ook infanterie met een klein deel cavalerie. Op punten waar dat om militair-strategische redenen nodig werd gevonden, lagen ruitereenheden (alae). De opzet van de legerkampen, groot of klein, was min of meer hetzelfde. Een kamp had vrijwel altijd een rechthoekige vorm met afgeronde hoeken. Binnen de omwalling van het fort stonden steeds dezelfde type gebouwen in een vaste rangschikking waardoor forten overal in het Romeinse Rijk op elkaar leken wat betreft indeling en architectuur.

WAT IS ER NU NOG VAN DE GRENS TE ZIEN?

Bovengronds is er tegenwoordig niets meer te zien van de Romeinse Limes. De Romeinse gebouwen zijn al vele eeuwen geleden vervallen of verwoest en de stenen resten zijn soms al lang geleden gebruikt voor de bouw van kerken en kastelen. Dankzij de natte Nederlandse bodem zijn in de grond echter nog wel veel resten bewaard. Een deel ervan is opgegraven, zoals het fort van Valkenburg in Zuid-Holland, vrachtschepen in Zwammerdam en Woerden en talloze vondsten uit Nijmegen. Andere delen bevinden zich nog in de grond. Gelukkig is er de afgelopen decennia al heel veel gedaan om de Romeinse Limes zichtbaar en beleefbaar te maken, bijvoorbeeld bij Castellum de Hoge Woerd.